

סיכום

ארבעת סוגי המוקצה העיקריים

כלי שמלאכתו לאיסור

הגדרה: כלי שהיעוד שלו למלאכה שאסור לעשות בשבת. דוגמאות: פטיש, צבת, מפתח של הרכב, מחבת, גפרורים, ספר טלפונים.

מה אסור: לטלטל את הכלי לצורכו, כגון שהכלי נמצא במקום שהוא עלול להינזק או להיגנב ורוצה לטלטלו למקום אחר כדי לשמור עליו.

מתי מותר: לצורך גופו (להשתמש עם הכלי לדבר המותר) או מקומו (לטלטל את הכלי כשזקוקים למקום שבו נמצא הכלי) (ש"ח סעיף ג).

הגבלה: לדעת המשנה ברורה וכף החיים מותר להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור רק אם אין לו בבית כלי שמלאכתו להיתר בשביל השימוש הזה, אך לדעת הגר"ע יוסף מותר תמיד להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו (משנ"ב סי' שח ס"ק יב. כה"ח ס"ק כב. חזו"ע ח"ג עמ' ט).

לברר: כלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר – כלומר כלי שמשמשים בו גם למלאכת איסור וגם למלאכת היתר, איך נתייחס אליו? ככלי שמלאכתו לאיסור או ככלי שמלאכתו להיתר והוא אינו מוקצה כלל.

כלי שהיעוד שלו גם למלאכת איסור וגם למלאכת היתר: כגון מגשי זכוכית שעשויים גם לאפייה וגם להגשה, בוודאי שאדם לא מקצה דעתו כלל מכלי זה, ודינו ככלי שמלאכתו להיתר (סי' ש"ח משנ"ב ס"ק כ).

כלי שעיקר היעוד שלו הוא למלאכת איסור, אבל פעמים רבות משמשים בו גם למלאכת היתר, כגון סיר – שהיעוד שלו לבישול, אבל מאחסנים בו אוכל שזו פעולת היתר, בזה נחלקו הפוסקים האם נתייחס לעיקר השימוש בכלי – מלאכת איסור. או שכיוון שיש שימוש קבוע מותר בכלי, אדם לא מקצה דעתו מהכלי, ויהיה עליו שם של כלי שמלאכתו להיתר (דעת המשנ"ב בס"ק י, וכף החיים ס"ק לה, שהולכים אחר השימוש העיקרי של הכלי. ויש שלמדו שאם רגילים להשתמש בכלי גם להיתר, דינו ככלי שמלאכתו להיתר – חיי אדם, כלל סו' סעיף ג. ששי"כ פ"כ, טו. חזו"ע שבת ח"ג עמ' נא. ויש להאריך בזה).

מוקצה מחמת חסרון כיס

הגדרה: כלי שמלאכתו לאיסור ומקפידים לא לעשות בו שימוש אחר חוץ מהמלאכה שלשמה הוא נועד – נמצא שאין לו שום שימוש המותר בשבת.

דוגמאות: מסמכי עסקים וכדו'. נייר. בולי דואר. מחשב. חלקי מיקסר ומעבד מזון.

מתי אסור: אסור לטלטל את הכלי כלל ועיקר.

מתי מותר: אם הכלי מהווה סכנה והדרך היחידה למנוע את הסכנה, היא לטלטל את הכלי בידיים.

טעון בירור: כלי שמלאכתו להיתר אך מקפידים לא לעשות בו שום שימוש בשבת. האם נאמר שכיוון שהאדם יודע שלא יהיה לו שום שימוש מותר בשבת בכלי הזה, נחשב כאילו מקצה את הכלי. או שנאמר שהיות ואין שום דבר שמונע מהאדם להשתמש בכלי הזה בשבת, אלא רק מסיבה צדדית החליט לא לטלטל את הכלי אין עליו שם מוקצה.

על מה מתבסס הנדון? הרמ"א בסימן ש"ח סעיף א כותב, לגבי כלי היתר העומדים למכירה דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס. כלומר אדם שיש לו חנות לכלי בית וסכו"ם או בגדים, אפילו שבעצם אלו דהרים שמותרים בשימוש בשבת, כיון שהוא מקפיד לא להשתמש בהם, כיון שרוצה למכור אותם חדשים, הרי הם מוקצה מחמת חסרון כיס.

נחלקו האחרונים בהבנת דברי הרמ"א, יש שלמדו שמכאן רואים שכל כלי שאינו מוכן לשימוש בשבת בגלל שהבעלים החליט לייעד אותו למשהו מסויים, הרי זה מוקצה, ולכן לשיטתם, תמונה יקרה שתלויה על הקיר ובעליה מקפידים שאף אחד לא יזיז אותה כדי שלא תפגם, הרי זה מוקצה מחמת חסרון כיס. וכן מקרר או ארון עדין, שמקפידים לא להזיזו כדי שלא יפגם, אע"פ שבאמת השימוש בהם הוא מותר, החלטת הבעלים שלא להזיז את הכלי, הופכת אותו למוקצה מחמת חסרון כיס (סי' שח משני"ב ס"ק ח. שש"כ פ"כ סעיף כב).

ויש שלמדו: שדווקא כלים המיוחדים לסחורה הם מוקצים מחמת חסרון כיס, כיון שאין להם כל שימוש בשבת. אבל תמונה לנוי או מקרר וכו' יש להם שימוש המותר בשבת – עצם ההנאה מהנוי שלה, וכן במקרר וארון גדול, משתמשים בהם. ומאחר שיש להם שימוש המותר בשבת, לא אכפת לי שהאדם מקפיד שלא להזיזם ממקומם, והם אינם מוקצה כלל (תהלה לדוד שח ס"ק א. חזו"ע שבת ח"ג עמ' צא).

מוקצה מחמת גופו

הגדרה: דבר שאינו כלי ואינו אוכל, ומשתמשים איתו לדברים שאין להם שייכות לשבת. נמצא שאין לו שום שייכות לשבת והקצאתו גמורה (סי' שח סעיף ז).

דוגמאות: אבנים, חול, כסף. אוכל גולמי שאינו ראוי לאכילה בלי בישול וכדו'. בעלי חיים. הדין: אין לטלטלו כלל.

מתי מותר: א. גרף של רעי – כל דבר מטונף כגון קיא וצואה זבל וכדו', אפילו שהם להם כל שימוש, והם מוקצים מחמת גופן, התירו חכמים לטלטלן באופן שהם נמצאים במקום שימושו של האדם, משום כבוד הבריות (שו"ע סי' שח סעיף לד).

ב. במקום היזק – התירו לטלטל מוקצה מחמת גופו שנמצא במקום שעלול להזיק והדרך היחידה למנוע את ההזיק היא לטלטלו (שח סעיף ה).

טעון בירור: אוכל הראוי לשימוש על ידי הדחק – כגון בשר חי, שאין דרך בני אדם לאוכלם ללא בישול. כתוב בשולחן ערוך שהיות ובשעת הדחק הבשר ראוי לאכילה, אינו מוקצה.

נחלקו האחרונים האם גם בזמנינו אנו אפשר להסתמך על היתר זה, שהרי אין כמעט בני אדם שאוכלים בשר לא מבושל.

יש שלמדו שכיון שאין דרך לאוכלו חי, הרי הוא מוקצה גמור (ערוך השולחן שח, נח. בן איש חי פי' פקודי סעיף ט שש"כ פ"כ כח).

ויש שלמדו: שכיון שבעצם הוא עדיין ראוי לאכילה בשעת הדחק, אפילו שכיום אין כל כך רגילות לאכול כך, אינו מוקצה כלל (חוט שני, מוקצה עמי' שלד. חזו"ע שבת ח"ג עמי' יז).

בסיס לדבר האסור

הגדרה: חפץ של היתר שהונח על גביו חפץ של מוקצה על מנת שיהיה שם בשבת, אך אם הונח שלא בכוונה שיהיה שם כל השבת, אינו נעשה בסיס (סי' שי סעיף ז).

דוגמאות: מגש של נרות. מגירה של כלי עבודה. שולחן מחשב. מגירת פח אשפה.

הדין: הבסיס מתבטל למוקצה ונהיה כמותו. גם במקרה שהמוקצה נפל במהלך השבת, עדיין הבסיס נשאר באיסורו.

טעון בירור: בסיס לדבר האסור והמותר – כגון שולחן שמונח עליו מחשב (מוקצה) וגם ספרים (אינו מוקצה). האם השולחן יחשב כביס לדבר האסור בגלל השולחן, או שנחשב שמשמש את הספרים, ואז הוא אינו מוקצה.

כדי לדעת לענות על כך באופן ברור, צריך לזכור שכל הרעיון של בסיס לדבר האסור, שהחפץ שעליו מונח המוקצה נועד לשמש את המוקצה – כגון בשולחן, השולחן נועד לשמש את מה שמניחים עליו, ואם הניחו עליו מחשב אז הוא מתבטל אליו.

אכן, אם ניחו עליו גם חפץ של היתר, צריך לבדוק מה יותר חשוב לי בשבת זו, האם המחשב או הספרים, אם המחשב חשוב לי יותר לשבת, אזי השולחן יתבטל אליו, אך אם הספרים נצרכים יותר, השולחן יתבטל לספרים.

גם במקרה שחפצי ההיתר חשובים יותר, לכתחילה צריך לסלק את חפץ המוקצה מהבסיס ורק אז יהיה מותר לטלטלו, אכן, אם חושש שהחפץ יוזק או יזיק, מותר לטלטל את הבסיס עם האיסור והמותר (שו"ע סי' שי סעיף ח).

בעז"ה נקדיש סיכום מיוחד בנושא: "כיצד מותר לטלטל מגש נרות בשבת".